

А. Романюк. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 392 с. 14. Совгіря О.В. Правовий статус парламентської опозиції / [навч. посіб.] / О.В. Совгіря. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 264 с. 15. Статус опозиції в Україні: зміст та межі правого регулювання: [матеріали до круглого столу]; м. Київ, 26 вересня 2006 р. – К.: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2006. 16. Шляхтун П.П. Парламентаризм: Словник-довідник / П.П. Шляхтун. – К.: Парламентське вид-во, 2003. 17. Якушик В.М. Деякі теоретичні засади аналізу політико-правового статусу політичної опозиції / В.М. Якушик // Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика.– К.: Навч.-метод. каб. вищ. освіти Мін. освіти і науки України, 1996. – С. 178–181.

УДК: 342

Ольга Кравчук

Чорноморський державний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

© Кравчук О., 2011

Вперше здійснено системне дослідження політичної сфери національної безпеки України. Подано концептуальні засади політичної безпеки як цілісної системи політичних інтересів особи, суспільства, держави. Розглянуто загрози політичній безпеці України, місце і роль у системі національної безпеки країни.

Ключові слова: політична безпека, державна влада, національна безпека, система інтересів, політичні загрози.

Olga Kravchuk

THE SPECIALITY OF NATIONAL SAFETY OF UKRAINE

System research of political sphere of national safety of Ukraine is first carried out in the article. Conceptual principles of political safety are given as an integral system of political interests of person, society, state. Threats political safety of Ukraine, place and role, are considered, in the system of national safety.

Keywords: political safety, state power, national safety, system of interests, political threats.

Політична безпека – складова частина, головна ланка, основа національної безпеки. Нинішні і перспективні інтереси України вимагають серйозної уваги до цієї області державного і суспільного розвитку. Саме цим зумовлена актуальність цієї теми, ажде життєспроможність суспільства і держави залежить від рівня їх безпеки. У роботі використані праці І. Циганова «Політична безпека і безпечна політика. Складові, ознаки, стан, тенденції» [9] В. Тертого «Пошуки і шляхи роз'язання політичної безпеки» [8] тощо, в яких розглядається питання стану політичної безпеки України, її концептуальних засад та небезпек, які здатні підірвати владу, правовий порядок держави.

Мета роботи – довести значущість політичної безпеки в системі національної безпеки для подальшого демократичного розвитку держави.

Суть політичної безпеки трактується по-різному. Одні розуміють її як збереження існуючого конституційного ладу, політичної і соціальної стабільності. Інші – як відстоювання демократичних цінностей, народовладдя. Треті – як невикористання насильства в політичних цілях. Кожне з цих трактувань прийнятне, але не усяка конституція, політичний устрій і стабільність гідні збереження,

наприклад, ті, що ґрунтуються на насильстві і узурпації влади. Міжнародні закони визнають право народів на опір і навіть скидання таких порядків.

Але і добротні державно-політичні пристрої і порядки, якщо їх безпеку зводити лише до “збереження”, виявляються приреченими на загибель.

Кажучи про захист демократичних цінностей, важливо не виключати необхідність у певних умовах (криза, війна, надзвичайне становище тощо) пріоритету централізації, жорсткого управління, обмеження демократичних свобод.

Першоосною, що румовлює політичну безпеку як систему певних заходів, органів, функцій держави і суспільства, є зростаюча потреба захищати політичні інтереси країни, народу, громадян. В Україні ці інтереси полягають у затвердженні таких політичних стосунків, форм влади, механізмів державного управління, способів діяльності, у висуненні до влади нашої країни таких політичних лідерів і сил, які забезпечили б найефективніше вирішення проблем подолання кризи, подальшого стійкого розвитку, підвищення матеріального і духовного рівня життя українського народу, консолідували і активізували б його в творчих справах, служили розширенню свободи і підйому творчої ініціативи громадян, прославляли міжнародний авторитет держави.

Яке місце політичної безпеки в загальній системі національної безпеки України?

Пріоритетність того чи іншого виду національної безпеки (економічної, соціальної, екологічної, військової тощо) визначається об’єктивними чинниками: а) ступенем потреби людей у цьому виді безпеки; б) наростаючою уразливістю людей і життєво важливих об’єктів від цього виду небезпек; в) наявністю широкого кола надзвичайних небезпек, яким повинна протистояти ця система безпеки. За цими показниками політична безпека висувається на одне з перших місць в системі національної безпеки України.

По-перше, впродовж усієї історії посилюється визначальна роль влади, держави, політичної системи, політики в забезпеченні добробуту народу, соціально-економічного і культурного розвитку, підтримці внутрішнього порядку, управлінні країною, здійсненні вигідної взаємодії України з іншими країнами.

По-друге, влада і її органи стають уразливішими для проникнення у них зловмисних елементів і сил, шкідливі можливості яких також істотно зростають.

Широке застосування у державному управлінні, особливо силовими структурами, комп’ютерних і інформаційних систем відкриває небачені можливості для електронного проникнення злочинності у владу, підривних дій внутрішніх і зовнішніх екстремістських сил, яке може обернутися політичними рішеннями і діями, здатними заподіювати людям нечувані біди, спотворювати волевиявлення народу на виборах і референдумах, породжувати транспортні, інформаційні та інші катастрофи, паралізувати державне, особливо військово-оборонне управління, викликати глобальний хаос. Багато політиків і державних діячів вважають, що “кібернетична війна” стане у ХХІ ст. однією з головних у безпеці народів, пропускаючи попереду себе лише ядерну, біологічну і хімічну загрози. В Україні все ширше використовуються комп’ютерні засоби як знаряддя суспільно-політичних, економічних, фінансово-кредитних та інших злочинів. Посилилася увага до цього Ради безпеки.

По-третє, робиться жорстокою боротьба за владу, вплив, ресурси всередині держави і на світовій арені, яка може давати небезпечні “викиди” (політичні кризи, війни і конфлікти, виснажливі конфронтації різних соціальних сил тощо).

По-четверте, проблема політичної безпеки загострюється тим, що у другій половині ХХ ст. істотно зросли сили влади порівняно із здатністю народу впливати на неї у потрібному напрямі. Отримавши в своє розпорядження найпотужніші силові структури, наділені здатністю знищувати цілі держави, ЗМІ та інші технічні засоби контролю над суспільством і громадянами, влада фактично може робити з народом і суспільством все, що вважатиме за потрібне. З усією переконливістю це виявляється сьогодні в Україні.

Важливо пам'ятати, що у XX ст. світова спільнота понад усе страждала від політики авторитарно-репресивних політичних систем і режимів, зловмисних і неспроможних лідерів, варварських методів і засобів боротьби за владу, безладного владарювання і управління. Запеклість політичних баталій, помилки і прорахунки політиків призводили до краху найпотужніших держав, міжнародних політичних союзів (блоків), що здавалися непохитними [3, с. 20].

У XXI ст. політика може створити ще більші небезпеки, якщо не подолати її жахливе відставання від науково-технічного прогресу, від потреб (інтересів) людей, народів, світової спільноти, якщо вона не буде підпорядкована інтересам виживання і розвитку.

Отже, завданням першочергової ваги є, з одного боку, вдосконалення політичного устрою суспільства, формування політики нової якості і захисту її від натиску старою, а з іншого, – захист суспільства і людей від “поганої” влади і політики, посилення можливостей народу, опозиції, громадян робити вплив на них, домагатися приборкання і підпорядкування їх собі.

В науці робляться спроби визначити показники політичної безпеки: відсутність перешкод і утисків політичних прав і свобод громадян; наявність політичної опозиції; справедливість і відповідність державно-політичного пристрою національним інтересам; політична потужність і геополітичний статус країни; ефективність політики і державного управління, що виражаються в здатності енергійно долати кризи, забезпечувати відновлення і стійкий розвиток; довіра і добровільна підтримка влади більшістю суспільства; оптимальна політична стабільність; зростання внутрішніх та іноземних інвестицій у розвиток країни.

Політичні небезпеки – це соціальні явища, процеси, дії, які здатні підірвати владу, правовий порядок, викликати хаос, усобиці і конфлікти, викликати загальну деградацію, втрату національної незалежності, ослабити і зруйнувати державу, позбавити громадян політичних прав і свобод, звести нанівець можливості народу, суспільства, опозиції впливати на владу. Це насамперед конфронтаційні дії одних соціально-політичних суб'єктів проти інших (держав, його структур, соціальних груп, партій, еліт, осіб тощо) в боротьбі за владу (світову і внутрішню). Але це і такі процеси, як зростання злочинності, тероризму, наркоманії тощо. Наркоманія, наприклад, якщо не вдасться подолати її в майбутньому, здатна розвалити суспільство і державу зсередини. Іншими словами, неполітичні явища, розростаючись, можуть стати політичними.

У найзагальнішому плані політичні небезпеки можна звести у три групи: а) небезпеки для політичної сфери, що йдуть від інших сфер суспільного життя – економіки, соціальної структури і соціальних стосунків; шкідливих духовно-етичних процесів, військово-оборонних справ тощо; б) небезпеки для економіки, соціальних стосунків, військової безпеки; в) небезпеки, що виникають зсередини політичної сфери, для самої себе [5, с. 39].

До основних загроз політичній безпеці Української держави потрібно зарахувати:

- брак системного аналізу управлінських рішень;
- низька ефективність державного контролю за виконанням прийнятих рішень;
- збереження антидемократичного механізму формування внутрішньої і зовнішньої політики;
- корупція та протекціонізм у державних структурах;
- брак інформації у світового співтовариства про дійсний стан та розвиток процесів в Україні;
- підпорядкування засобів масової інформації правлячій еліті.

Існування цих загроз зумовлює необхідність створення дієвого механізму забезпечення політичної безпеки.

Механізм політичної безпеки включає багато елементів і їх цілеспрямовану взаємодію, зокрема:

- об'єкти (територія, державні і суспільно-політичні інститути, органи влади, політичні права і свободи, а також реальна політична діяльність громадян, соціальних груп і асоціацій тощо), які потребують захисту;

- погляди, принципи, концепції з цього приводу;
- система відповідних законів (правова основа);
- суб'єкти (спеціальні установи і органи, а також ті, що мають такі самі функції, інші державні і суспільні установи, суспільство і громадяни), покликані захищати політичну сферу;
- критерії оцінки стану політичної безпеки і ефективності її механізму [3, с. 20].

Уся ця система і механізми її дії визначаються характером політичного устрою суспільства і державної влади. Диктаторські, авторитарні і тоталітарні держави потребують найбільших охоронних заходів, переважно або виключно репресивно-силових. Їм властиві гігантські механізми безпеки, що забезпечують контроль над усіма суспільно-політичними установами і громадянами з метою виявлення і жорстокого придушення щонайменших ознак відступу від офіційної ідеології і моралі, особливо ознак політичної опозиції, а також протидія ворожим зовнішньополітичним силам.

Демократичні правові держави, не зменшуючи значення спеціальних механізмів політичної безпеки, спираються на посилення довіри і підтримки з боку народу, на збільшення кількості громадян, що піклуються про зміцнення цього ладу і свідомо підтримують його політику, висунення у владу гідних людей. Широка соціальна підтримка влади і політики забезпечує їхню міцність, безпеку і довголіття краще, ніж гігантська репресивно-силова машина. Забезпечення політичної безпеки залежить не від ефективної діяльності спецслужб, а від влади, характеру її політики і широти соціальної основи.

Історія дає кілька типів систем політичної безпеки:

1) карально-репресивний: орієнтація на пошук ворогів, їх придушення, ізоляцію, вигнання і знищення;

2) охоронно-силовий: зосередження уваги на забезпеченні безпеки правлячої еліти і режиму, основна опора на силу, але і застосування "гнучких" заходів (підкуп, обман, створення фальшивих асоціацій, опозиції тощо);

3) такий, що ґрунтується на демократичному законодавстві, застосуванні переважно невійськових засобів насильства (духовно-психологічних, інформаційних, судово-правоохоронних тощо). В ідеалі як модель майбутнього може з'явитися 4-й тип ненасильницької політичної безпеки.

За функціями (завданням), змістом діяльності, роллю в системі державної влади органи політичної безпеки поділяються на три види:

а) є службами забезпечення керівництва країни спеціальною політичною інформацією;

б) входять до механізмів державного управління і, окрім вищезгаданих функцій, мають право давати обов'язкові рекомендації іншим міністерствам і відомствам здійснювати контроль за їх діяльністю (обов'язкове узгодження з органами кадрових питань, зарубіжних відряджень тощо);

в) не тільки включені в систему державного управління, але й є головним органом у сфері забезпечення безпеки країни.

Як правило, ці три типи органів державної безпеки характерні відповідно для демократичних, перехідних і тоталітарних держав.

Україні належить створити систему політичної безпеки, яка б відповідала демократичній правовій державі. Для цього саме держава повинна стати такою. У зв'язку з цим першочергове значення має розвиток цивільного суспільства, підвищення політичної культури і активності народу, "лікування" його від пасивного очікування благ від влади і усвідомлення того, що народ сам може створити сучасну владу, здібну до творення, прогресу і миру. Але і народ не застрахований від політичних помилок, співучасті у політичних злочинах.

Оскільки політична безпека є також і захист політичних прав, волі і дій цивільного суспільства і особи, важливо, щоб політична сфера була надійно захищена від свавілля і амбіцій силових структур безпеки (армії, розвідки, контррозвідки, правоохоронних органів тощо).

У виявленні і захисті справжніх національних інтересів у сфері політики у демократичних державах величезна роль належить опозиції, незалежним ЗМІ, різним асоціаціям і фондам,

громадській думці, науковим інститутам. Однією з провідних тенденцій розвитку системи політичної безпеки є підвищення у ній ролі транснаціональних інститутів і організацій.

Якщо раніше чи не єдина їхня функція полягала в захисті влади і ладу від політичних супротивників, що діють зсередини і ззовні, в охороні вищих володарюючих персон і установ, тобто в обслуговуванні влади, то в ХХ ст., і особливо в другій його половині, з'явилося багато нових функцій.

По-перше, у зв'язку з політизуванням усього суспільного життя і усе частішим переростанням негативних економічних, соціальних, духовно-етичних, криміногенних та інших процесів у політичні загрози, державні органи безпеки все більше змушені займатися глибоким аналізом негативних процесів в основних сферах життя суспільства, давати інформацію керівництву держави про ці небезпеки, пропонувати і приймати заходи щодо їх усунення.

По-друге, у сфері функцій і завдань політичної безпеки різко зросла питома вага роботи з аналізу, прогнозу і розробки заходів проти погроз і викликів міжнародного плану, які здатні підірвати або ослабити зовнішньополітичні позиції держави.

По-третє, квінтесенцією в діяльності систем політичної безпеки стала охорона і зміцнення політичної потужності держави як здібності влади, державного і суспільного ладу використовувати матеріальні і духовні ресурси країни на виконання завдань, що стоять перед нею [6, с. 25].

Отже, можна зробити висновок, що політична безпека є сукупністю заходів з виявлення, попередження і усунення тих чинників, які можуть завдати збитку політичним інтересам країни, народу, суспільства, громадян, зумовити політичний регрес і навіть політичну загибель держави. Вона є основною складовою політики національної безпеки України. Існує багато небезпек, які здатні підірвати владу, правовий порядок, викликати хаос. Своєю чергою, накопичення цих загроз зумовлює необхідність створення дієвого механізму забезпечення політичної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данильян О. *Національна безпека України: структура та напрямки реалізації* / О. Данильян. – Київ: Б.в., 1998. – 200 с.
2. Косевцов В. *Національна безпека України: проблеми та шляхи реалізації, пріоритетність національних інтересів* / В. Косевцов. – К.: НІСД, 1996. – 77 с.
3. *Концепція національної безпеки України: схвалена Постановою Верховної Ради України від 16.01.1997 р. №3/97-ВР.* – К., 1997. – 24 с.
4. *Національна безпека України: 1994–1996 рр.: наукова доповідь НІСД.* – К.: НІСД, 1996. – 200 с.
5. Новицький Г. *Забезпечення національної безпеки в сучасних умовах: нові підходи* / Г. Новицький // *Науковий вісник Національної академії служби безпеки України.* – 2004. – № 20. – С. 37–45.
6. Серебрянніков В.В. *Політична безпека* / В.В. Серебрянніков. – К.: «Вільна думка», 1997. – № 1. – С. 18–32.
7. Ситник Г. *Національна безпека України* / Г. Ситник. – К.: Б.в., 2004. – 58 с.
8. Тертий В. *Пошуки і шляхи роз'язання політичної безпеки* / В. Тертий // *Безпека життєдіяльності.* – 2009. – №1. – С. 27–29.
9. Циганов І. *Політична безпека і безпечна політика. Складові, ознаки, стан, тенденції* / І. Циганов. – К.: Б.в., 2006. – 79 с.